

بررسی برخی مشکلات اصطلاح‌نگاری چندزبانه در فرهنگ‌های لغت

دکتر شهرام نباتی

استادیار گروه زبان روسی، دانشگاه گیلان، رشت،

گیلان، ایران

shnabati@guilan.ac.ir

واژه‌های کلیدی: اصطلاح‌نگاری، فرهنگ لغت چند زبانه، فرهنگ اصطلاحات تخصصی، ترجمه.

تعداد زبان‌هایی که انسان امروزی به آن سخن می‌گوید، خیلی گسترده است. ما اکنون شاهد وضعیتی هستیم که بسیاری از کشورها مستقل هستند و زبان آن‌ها نیز وارد عرصه ارتباطات جهانی از جمله حوزه‌های علمی و فنی شده است. اصطلاح‌شناسی و اصطلاح‌نگاری، ارتباط مستقیمی با یادگیری زبان‌ها دارند. در این کار به بررسی نحوه طراحی و تدوین فرهنگ‌های لغت اصطلاحات چندزبانه در زمینه‌های مختلف علمی، من جمله انتشار دو واژه‌نامه اصطلاحات چندزبانه در حوزه جغرافیا و زبان‌شناسی در کامبوج به سال ۱۹۹۱ پرداخته شده است. این کار به سفارش وزارت آموزش و پرورش کامبوج انجام شد و این دو واژه‌نامه به‌عنوان بخش کاملاً ضروری نظام آموزش و پرورش این کشور بررسی شد. فرهنگ لغت جغرافیایی [Марчук, Чой Аун, ۱۹۹۱] شامل حداقل اطلاعات مورد نیاز درباره محل اقامت، آب‌وهوا، خاک، پوشش گیاهی و غیره است. فرهنگ لغت زبان‌شناسی [Марчук, Со Муй Кхеанг, ۱۹۹۱] شامل اطلاعات لازم درباره زبان (فرهنگ لغت، دستور زبان، گفتار و غیره) است. در هر یک از این فرهنگ‌های لغت، کمی بیش از ۱۰۰۰ اصطلاح اصلی زبان‌شناسی و جغرافیایی وجود دارد. در سال ۲۰۰۵، بر اساس این فرهنگ لغت‌ها، انتشارات «واستوک-زپاد»^۱ در مسکو، فرهنگ لغت اصطلاحات زبان‌شناسی (نزدیک به ۱۱۰۰ کلمه) [Марчук, Яковлева, ۲۰۰۵] و فرهنگ لغت اصطلاحات جغرافیایی (نزدیک به ۱۵۰۰ کلمه) [Марчук, Яковлева, ۲۰۰۵] را منتشر کرد. در این کار سعی شده مسائل اصلی واژگان و اصطلاحات چندزبانه در آثار یون. مارچوک «اصول اصطلاح‌نگاری»، «ترجمه و اصطلاح‌نگاری چندزبانه» تشریح شوند و در نهایت مشکلات برابری اصطلاحات و واژگان تخصصی به کمک فرهنگ‌های لغت چندزبانه و راهکارهای غلبه بر این مشکلات ارائه شود.

^۱. Восток-Запад

بدون شک پیشرفت علم و دانش، با پیدایش واژگان جدید در زمینه‌های تخصصی گوناگون همراه است. به همین دلیل، پیشگامان هر رشته علمی، در وهله اول، به تدوین فرهنگ واژگان و اصطلاحات آن علم می‌پردازند تا بتوانند راه تفهیم و تفاهم و گسترش آن علم را بگشایند؛ چراکه بهترین و سریع‌ترین راه آشنایی با معادل دقیق اصطلاحات، مراجعه به فرهنگ اصطلاحات آن علم است [ناظمیان، ۱۳۹۳: ۱۹۸]. در این کار، مسائل اصطلاحات چندزبانه در آثار -۱۹۵۷: ۲۰۱۹؛ [Марчук, ۱۹۹۲]; [Марчук, ۱۶۲] تشریح شده‌اند. برخی از آن‌ها را نام می‌بریم.

مسئله اول، تعیین مرزهای حوزه مورد نظری که این فرهنگ لغت برای آن در نظر گرفته شده است. نمونه راه‌حل این مسئله برای حوزه مورد نظر، دو فرهنگ لغتی است که در بالا به آن اشاره شد؛ یعنی فرهنگ لغت اصطلاحات زبان‌شناسی و اصطلاحات جغرافیایی. محدوده موضوعی زبان‌شناسی به اندازه کافی وسیع است، با وجود این، فرهنگ لغت ذکرشده به‌طور عمده مبتنی بر اصطلاحات اصلی زبان-شناسی است که هم برای آموزش اولیه زبان و هم برای یادگیری زبان خارجی ضروری است. تعداد اصطلاحات اصلی، ۱۱۰۰ اصطلاح است. آنچه به اصطلاحات جغرافیایی مربوط می‌شود، این است که در اینجا، حوزه موضوعی به مراتب خیلی وسیع‌تر است و شامل آب‌وهوا، خاک، پوشش گیاهی، موقعیت جغرافیایی و غیره می‌شود.

واژه‌نامه‌هایی وجود دارند که برای حوزه‌های کاربردی گسترده‌تری طراحی شده‌اند. به‌تازگی فرهنگ لغت بصری چندزبانه به زبان‌های روسی، انگلیسی، فرانسه، آلمانی و اسپانیایی [Rouleau Anne, ۲۰۱۰] منتشر شده است. در مقدمه آن گفته شده که این فرهنگ لغت شامل فهرست گسترده‌ای از اسامی اشیاء و پدیده‌های پیرامون ما و برای طیف وسیعی از خوانندگان در نظر گرفته شده است و به‌عنوان کتاب کمک‌درسی برای جست‌وجوی اصطلاحات ناشناخته، کنترل معنای کلمات و به‌کار بردن صحیح اصطلاحات خاص تعیین شده است. در این فرهنگ لغت، کلمات مترادف و توضیحات برای معنای کلمات وجود ندارد، هدف اصلی آن، نشان دادن موضوع به‌صورت شکل با کلمه معنی‌دار، قابل‌رویت بودن و بصری بودن است.

فرهنگ لغت شامل سه بخش است: بخش مقدماتی که فهرستی از موضوعات و محتوا است. بخش اصلی که شامل طراحی هر موضوع است. بخش سوم نیز شاخص الفبایی است. تشریح اطلاعات اصولاً از حالت انتزاعی به حالت مشخص انجام می‌شود: موضوع، زیر موضوع، عنوان، عنوان فرعی، تصاویر و فهرست اصطلاحات به زبان‌های مختلف موجود در فرهنگ لغت.

در این فرهنگ لغت برخی از ویژگی‌های بسیار مهم اصطلاحات به تصویر کشیده شده‌اند. اصطلاحاتی وجود دارد که ثابت هستند و محتوای خود را بسته به زمان و توسعه علم و فن‌آوری تغییر نمی‌دهند. دیگر اصطلاحات می‌توانند محتوای خود را تغییر دهند یا جایگزین اصطلاحات جدید شوند. در اینجا چند نمونه ذکر می‌کنیم. در موضوع «باغبانی» ابزارهای مختلفی به واسطه اصطلاحات مرتبط با بخش‌های معین تصویر موضوع مربوطه به‌طور مفصل توصیف می‌شوند؛ به‌عنوان مثال، در صفحه ۱۵۵، اره‌برقی نشان داده شده است و هر بخش آن با یک اصطلاح مرتبط با معادل‌های آن به زبان‌های فرهنگ

لغت به تصویر کشیده شده است. با این حال، صنعت در حال توسعه است و در ساختار ابربرقی برخی تغییرات ایجاد می‌شود، قطعات جدیدی آشکار می‌شوند و غیره. با توجه به این شرایط، ترکیب امروزی اصطلاحات را می‌توان به‌عنوان یک استاندارد و قاعده توصیف‌کننده بخش اصلی موضوع و وضعیت امروزی آن تلقی کرد. در عین حال، به‌عنوان مثال، مدخل «اسب» با یک تصویر از یک اسب به همراه نام اجزای بدن آن همراه است - سینه، پوزه، سم، دم و غیره. به‌سختی می‌توان فرض کرد که بدن اسب زمانی به اندازه کمی تغییر خواهد کرد و اجزای جدیدی در بدن اسب ظاهر خواهند شد؛ بنابراین، بدون شک، این چنین مجموعه‌ای از اصطلاحات برای هر متن که این توضیحات را دارد، نهایی و اساسی است.

دومین مسئله مهم در اصطلاح‌نگاری چندزبانه این است که کدام زبان را باید به‌عنوان زبان اصلی یا زبان آغازین لحاظ کرد و معادل‌های ترجمه برای اصطلاح اصلی را از کجا باید برداشت. اولین سؤال با انتخاب کاربر اصلی فرهنگ لغت تعیین می‌شود [۱۶۲-۱۵۷: ۲۰۱۹: Марчук]؛ بنابراین، در فرهنگ لغت‌های [Марчук, Чой Аун, ۱۹۹۱]، [Марчук, Со Муй Кхеанг, ۱۹۹۱] زبان فرانسه به‌عنوان زبان ورودی انتخاب شد؛ زیرا این فرهنگ‌های لغت به ابتکار وزارت آموزش و پرورش کامبوج، جایی که در آن زمان زبان رسمی زبان فرانسه بود، تهیه و تدوین شد. در فرهنگ لغت بصری منتشر شده در روسیه، زبان ورودی، زبان روسی است. فرهنگ لغت‌های منبع برای فرهنگ لغت چندزبانه اصطلاحات را می‌توان به مقوله‌های زیر تقسیم کرد:

- فرهنگ‌های لغت تفسیری و دائره‌المعارفی یک‌زبانه؛

- فرهنگ‌های لغت ترجمه‌ای دوزبانه تخصصی و پلی‌تکنیکی؛

- فرهنگ لغت‌های چندزبانه اصطلاحات عمومی - پلی‌تکنیک. مثل فرهنگ لغت بصری.

مسئله سوم این است که هنگام انتخاب معادل‌های ترجمه‌شده از یک واژه مشخص در زبان‌های مختلف چه مسیری را انتخاب کنیم. دو راه اصلی امکان‌پذیر است؛ اولین راه، حرکت متوالی از زبان اول، اصلی و ورودی به زبان‌های بعدی به همان ترتیبی است که در ساختار فرهنگ لغت آمده‌اند. فرض می‌کنیم چهار زبان مختلف داریم، آن‌ها را با ارقام ۱ - ۲ - ۳ - ۴ علامت‌گذاری می‌کنیم. اصطلاح ورودی به کمک فرهنگ لغت اصطلاحات دوزبانه به زبان دوم ترجمه می‌شود. سپس، به کمک فرهنگ لغت دوزبانه دیگر، به زبان سوم و سپس، دوباره به کمک یک فرهنگ لغت اصطلاحات دیگر، به زبان چهارم ترجمه می‌شود. با این حال، در این روش پیدا کردن معادل‌های ترجمه‌ای اصطلاح، احتمال مرتکب شدن اشتباهات وجود دارد. اگر در ترجمه به زبان دوم، یکی از مترادف‌های احتمالی اصطلاح انتخاب شود، هنگام ترجمه این مترادف به زبان سوم به کمک فرهنگ لغت دوزبانه بعدی، ممکن است ترجمه، اشتباه یا نادرست باشد. در ادامه، اشتباه ممکن است هنگام جست‌وجوی بعدی دوزبانه ترجمه ادامه یابد.

به‌منظور اجتناب از این نوع دشواری، بهتر است راه و روش دیگری را به کار برد. هنگام انتخاب معادل ترجمه در چارچوب جفت بعدی زبان‌ها، می‌توان از فرهنگ لغت پنجم استفاده کرد که می‌تواند دقت ترجمه کلمه را تضمین کند. در این صورت، الگوی حرکت از فرهنگ لغت به فرهنگ لغت می‌تواند بدین صورت باشد: ۱-۲-۵-۳-۴.

این بدان معنی است که هنگام انتخاب معادل ترجمه، با یک فرهنگ لغت بی‌طرف سروکار داریم که به کمک آن دقت ترجمه تأمین خواهد شد. این چنین روشی در فرهنگ لغت بصری که در بالا توصیف شد، اجرا شده است که در آن، زبان لاتین، نقش فرهنگ تصحیح کننده را ایفا می‌کند.

همچنین لازم است مرز مبهم و نامشخص بین اصطلاحات و واژگان متداول و معمول را ذکر کرد. همان فرهنگ لغت بصری را برمی‌داریم، اجزای بدن انسان مثل دست، پا، سر و غیره، بدون شک اصطلاحاتی در متون پزشکی هستند. درعین حال، این کلمات، رایج‌ترین کلمات حال حاضر هستند که به‌طور وسیع در متن‌هایی با موضوع بسیار متنوع به کار می‌روند.

در نتیجه، تطبیق فرهنگ لغت اصطلاحات، علی‌الخصوص فرهنگ لغت چندزبانه با تیپولوژی مشخص متن‌هایی که برای پردازش آن‌ها این فرهنگ لغت در نظر گرفته شده است، معقول به نظر می‌رسد. این چنین تیپولوژی به‌طور کلی می‌تواند برای مترجم وجود داشته باشد. با این حال، در مواردی که صحبت درباره آنالیز و ترکیب خودکار متن‌ها، مثلاً، در چارچوب ترجمه ماشینی یا جست‌وجوی اتوماتیک اطلاعات است، تیپولوژی باید بسیار دقیق، یک‌بعدی و نامتناقض باشد. این نوع تیپولوژی هنوز به مطالعه و بررسی نیاز دارد. از مهم‌ترین چالش‌هایی که ممکن است مترجمان در معادل‌یابی‌های خود در ترجمه متون تخصصی به کمک فرهنگ‌های لغت چندزبانه با آن‌ها روبه‌رو شوند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: _نابرابری ترجمه ارائه شده برای اصطلاحات در فرهنگ‌های لغت چندزبانه؛ _مشکل در انتخاب معادل یکسان یک اصطلاح برای مترجم؛ _وجود اختلاف در معادل‌یابی واژگان و اصطلاحات از زبان اصلی به زبان‌های دیگر؛ _ناهمگونی و نابرابری هنگام برگردان اصطلاحات و واژگان عمومی تخصصی؛ _علائم اختصاری. به‌منظور ترجمه صحیح اصطلاحات به کمک فرهنگ‌های لغت چندزبانه، مترجم باید با پرهیز از هرگونه شتاب‌زدگی و قضاوت‌های ذهنی و باورهای شخصی در انتخاب معادل برابر و یکسان واژگان و اصطلاحات، به ترجمه متون تخصصی اقدام کند، مترجم باید آشنایی کافی و تخصصی با زبان اول یعنی زبان اصلی متن اولیه را داشته باشد که پایه و اساس ترجمه به دیگر زبان‌هاست، در صورت مواجه شدن با نابرابر بودن واژگان و اصطلاحات بین زبان‌های مختلف، به چندین منبع تخصصی در هر یک از این زبان‌ها مراجعه کند تا آشنایی بیشتر با ساختار واژه‌سازی و صرفی واژگان و اصطلاحات داشته باشد، ضروری است مترجم، دانش و اطلاعات تخصصی در خصوص متن ترجمه شده داشته باشد، هنگام ترجمه علائم اختصاری باید به کمک فرهنگ‌های لغت اختصارات اقدام به ترجمه علائم اختصاری کند و از حدس زدن در انتخاب معادل برای اصطلاحات پرهیز کند. مترجم در صورت مواجه شدن با نابرابری فرهنگ لغت‌ها در ارائه ترجمه واژگان و اصطلاحات، باید با گزینش پربسامدترین و رایج‌ترین معادل‌ها این مشکل را حل کند.

References

منابع

۱. ناظمیان، رضا. (۱۳۹۳). روش‌هایی در ترجمه از عربی به فارسی. ج ۸. تهران: انتشارات سمت.
2. Визуальный словарь: русский, английский, французский, немецкий, испанский / ред. Rouleau Anne. - М.: РИПОЛ классик 2010.- 1192 с.
3. Географический словарь. Французский, английский, русский, кхмерский / ред. Ю.Н.Марчук, Чой Аун.-М.: ЦИИ МГУ, 1991.- 289 с.
4. Лингвистический словарь. Французский, английский, русский, кхмерский / ред. Ю.Н.Марчук, Со Муй Кхеанг.-М.: ЦИИ МГУ, 1991.- 202 с.
5. Марчук, Ю. Н. Основы терминографии: метод. Пособие / Ю. Н. Марчук.- М.: ЦИИ МГУ, 1992.- 76 с.
6. Марчук, Ю. Н. Перевод и многоязычная терминография / Ю.Н. Марчук // Актуальные вопросы теории и практики лингвострановедческой лексикографии: материалы Междунар.научн.практ. конф. / Пенза-Решт, Гилянский гос. ун-т.- Науч. Издат. Центр Социосфера, 2019.- С. 157-162.
7. Словарь географических терминов. Русско-английско-испанско-французско-китайский / ред. Ю.Н.Марчук, С.А. Яковлева.-М.: Восток-Запад, 2005.-367 с.
8. Словарь лингвистических терминов. Русско-английско-испанско-французско-китайский / ред. Ю.Н.Марчук, С.А. Яковлева.-М.: Восток-Запад, 2005.-228 с.